

Alicja Grześkowiak¹

Papież Franciszek o prawie karnym²

Streszczenie: W nauczaniu Papieża Franciszka można odnaleźć tematy związane z prawem karnym. Na ich podstawie można zrekonstruować poglądy Papieża na zasadnicze problemy prawa karnego takie jak sprawiedliwość karna, cechy i zasady prawa karnego, prawo karne naprawcze, istota kary, rodzaje kar. Podjął też temat kary śmierci, potępiając zdecydowanie jej stosowanie. Podobnie potępił stosowanie kary dożywotniego pozbawienia wolności, nazywając ją ukrytą karą śmierci. Krytycznie ustosunkował się do zjawiska populizmu karnego. Wypowiada się również na tematy związane z typami rodzajowymi przestępstw, m.in. takimi jak zbrodnie niewolnictwa, handel ludźmi, korupcja, przestępczość zorganizowana, przestępstwa narkotykowe. Wszystkie te tematy oświetlał w perspektywie Ewangelii i tysięcy doświadczeń Ludu Bożego.

Słowa kluczowe: Papież Franciszek, sprawiedliwość karna, prawo karne, zasada ultima ratio, prawo karne naprawcze, kara śmierci, egzekucje pozasądowe, kara dożywotniego pozbawienia wolności, niewolnictwo, handel ludźmi, korupcja, przestępczość narkotykowa.

Pope Francis about penal law

Summary: In the teaching of Pope Francis one can find issues connected to criminal law, on the basis of which it is possible to reconstruct Pope's views on the most

¹ Dr hab. Alicja Grześkowiak, prof. nadzw. KPSW – Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy.

² Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy informuje, iż z uwagi na, leżący po stronie Wydawnictwa błąd natury technicznej, artykuł Pani Profesor KPSW dr hab. Alicji Grześkowiak „Papież Franciszek o prawie karnym” opublikowany pierwotnie w książce pt. *Sapientiae Servientes. Księga jubileuszowa Profesor Krystyny Kwaśniewskiej*, wydrukowany został bez przypisów zawartych w autorskim oryginale przesłanym do Wydawnictwa. Wydawnictwo wyraża z tego powodu głębokie ubolewanie oraz kieruje do Autorki wyrazy szczerych przeprosin. W tej sytuacji uznaliśmy za uzasadnione i konieczne ponowne wydrukowanie artykułu p. prof. Alicji Grześkowiak w poprawionej wersji zawierającej przypisy, zgodnie z przesłanym nam przez Autorkę tekstem. Wydawnictwo przeprasza Szanownych Czytelników za to poważne uchybienie wydawnicze.

fundamental subjects connected to it, including penal justice, rules and features of criminal law, corrective penal law, as well as the essence and varieties of penalties. The matter of death penalty has also been addressed and concurrently categorically condemned. Similarly, exercising life imprisonment and the phenomenon of criminal populism have been disapproved of. All these issues have been considered through the perspective of the Gospel and the experiences of the people of God.

Key words: Pope Francis, penal justice, penal law, principle *ultima ratio*, death penalty, executions, penalty of longterm confinement, slavery, human trafficking, venality, drug-related crime.

W nauczaniu wielu Papieży można odnaleźć odniesienia do prawa karnego. Jest to zrozumiałe z uwagi na ściśle związki tego prawa z człowiekiem, który przecież jest „drogą Kościoła”, a ponadto i z moralnością, skąd prawo karne głównie czerpie wskazania aksjologiczne, odnośnie do wielu węzłowych problemów – zwłaszcza do typologii wartości chronionych. Prawo karne z moralnością łączą także wspólne pojęcia, odpowiedzialności, sprawiedliwości, winy i kary, chociaż treść tych pojęć jest różna w moralności i prawie karnym³. Problemy te znajdują odzwierciedlenie w nauczaniu Kościoła.

Papieżem, który w sposób szczególny analizował problemy prawa karnego był Pius XII⁴. Jego następcy także w nauczaniu nawiązywali do prawa karnego, jeżeli nie wprost, to przez podejmowanie zagadnień, które regulowane są w systemach tego prawa. Takie rozważania podejmował św. Jan Paweł II⁵. Kontynuatorem poglądów tego Papieża jest Papież Franciszek.

Papież Franciszek, przez dotychczasowy okres pontyfikatu poświęcił zagadnieniu prawa karnego relatywnie wiele uwagi. Uznał nawet włączenie problematyki prawa karnego do papieskiego nauczania za część swojej misji ewange-

³ Zob. A. Grześkowiak, *Prawo karne a moralność*, [w:] A. Grześkowiak (red.), *Prawo karne*, Warszawa 2012, s. 26.

⁴ Por. Allokucja wygłoszona przez Radio Watykańskie do narodów świata w Wigilię Bożego Narodzenia 1942 r. na temat podstawowych zasad ładu w państwach, Londyn 1943; *Przemówienie do uczestników I Kongresu Narodowego Związku Włoskich Prawników Katolickich z 6 XI 1949 r.*, „Polonia Sacra” 1957, nr 2–3, s. 1–4; *Przemówienie do uczestników VI Międzynarodowego Kongresu Prawa Karnego wygłoszone 3 X 1953 r.*, „Polonia Sacra” 1956, nr 3–4, s. 223–244; *Przemówienie do członków Stowarzyszenia Katolickich Prawników Włoskich z 5 XII 1954 i 5 II 1955 r.*, „Polonia Sacra” 1957, nr 4 s. 5–47; *Przemówienie do członków Stowarzyszenia Włoskich Prawników Katolickich z 26 V 1957 r.*, „AAS” 1957, vol. 4, s.403–414.

⁵ Zob. A. Grześkowiak (red.), *Zagadnienia prawa karnego na tle nauczania Jana Pawła II*, Lublin 2005.

lizacyjnej, co – jak zaznacza – czyni w wierności Chrystusowi, który przyszedł by „więźniom głosić wolność”⁶. Ojciec Święty analizuje kluczowe problemy prawa karnego na tle idei wyprowadzonych „ze skarbca Pisma Świętego i tysiącletnich doświadczeń Ludu Bożego”⁷. Omawia je jednak nie w ramach nauki prawniczej, kryminologii czy socjologii lecz w imię Ewangelii i absolutnego respektu dla godności człowieka⁸. Rozważając poszczególne zagadnienia należące do prawa karnego wchodzi z precyzją „w królestwo kodeksów karnych” i ich stosowanie, poddane wyłącznie literze i ratio ustawy. Przypomina o istnieniu ducha ustawy⁹; dotyczy ona przecież żywego człowieka z całym bagażem indywidualnych właściwości, doświadczeń, wyborów, potrzeb, ale zawsze człowieka z przyrodzoną mu godnością i prawami.

Ojciec Święty nie neguje potrzeby istnienia prawa karnego, wszakże dostrzega w nim wiele elementów wymagających korekty. W przemówieniu do delegacji AIDP wprost stwierdził, że życie w zorganizowanej wspólnocie potrzebuje takich zasad współżycia, których dobrowolne naruszenie wymaga stosownej odpowiedzi¹⁰. Oczywiście jest dla Papieża pociągnięcie do odpowiedzialności karnej tego, kto jest winien przestępstwa. Taką odpowiedź na czyn przestępny uznaje za sankcjonującą funkcję prawa karnego.

Według Papieża prawo karne powinno być prawem *ultima ratio*, przez co należy rozumieć sięganie po karę w ostateczności, tylko za czyny najpoważniejsze, godzące w interesy jednostek i zbiorowe, najbardziej zasługujące na ochronę¹¹. Zasada – prawo karne – *ultima ratio* – jest współcześnie uważana za jedną z głównych cech tego prawa. Według niej – z uwagi na wysoką dolegliwość przymusowych konsekwencji popełnienia przestępstwa – państwo powinno odwoływać się do prawa karnego w ostateczności i jedynie w przypadku konieczności, gdy danego dobra prawnego nie można ochronić w inny sposób. Tylko koniecz-

⁶ Papa Francesco, *Lettera di Papa Francesco ai partecipanti al XIX Congresso Internazionale dell'Associazione Internazionale de Diritto Penale e Del III Congresso Dell'Associazione LatinoAmericana di Diritto Penale e Criminologia, Vaticano, 30 maggio 2014*, „L'Osservatore Romano” 2014, ed. quotidiana, Anno CLIV, n. 129.

⁷ Papa Francesco, *Lettera*, 1,2,3..

⁸ F.D. Agostino, *Papa Francesco sul diritto penale*, www.pensareildiritto.it.

⁹ A.D. Carolis, *Il Papa: fare giustizia non e punire ma riabilitare*, Radio Vaticana, <http://www.news.va/it> [7.06.2014].

¹⁰ Papież Franciszek, *Przemówienie z 23.X. 2014 r. do delegacji Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 11, s. 38 (dalej, przemówienie do AIDP – AG).

¹¹ Tamże, s. 38.

ność legitymizuje prawo karne z jego sankcjami¹². Jednak zasada ta nie zawsze jest respektowana przez ustawodawców, którzy często prawo karne traktują jako *prima ratio* swoich działań. Stąd obserwacja Papieża, że pojmowanie prawa karnego jako *ultima ratio* współcześnie uległo osłabieniu. W tym kontekście Ojciec Święty, jako niepokojące zjawisko, wskazuje zwłaszcza populizm penalny, mający u podłoża założenie, że przy pomocy prawa karnego można rozwiązać „najrozmaitsze problemy społeczne, jak gdyby na najróżnorodniejsze choroby zalecano nam to samo lekarstwo”¹³. Powiedział „Niektórzy myślą: «Nie, nie, trzeba mocniej karać, więcej lat, dłużej!» To niczego nie rozwiązuje, niczego! Zamykanie ludzi w klatce – wybaczenie mi to słowo – tylko dlatego, że jeśli są w zamknięciu, my czujemy się bezpieczni, niczemu nie służy”¹⁴.

Papież dostrzega możliwości zapobiegania przestępstwom przez odpowiednią przeciwprzestępczą profilaktykę społeczną. Krytycznie bowiem odnosi się do wprowadzania prawa karnego tam, gdzie korzystne efekty co do zachowań osiągnąć można przez wprowadzenie określonej „polityki społecznej, ekonomicznej i inkluzji społecznej”¹⁵. Papież Franciszek wskazuje równocześnie, że źródłem przestępczości często są nierówności społeczne, korupcja i przestępczość zorganizowana szukająca i wykorzystująca najsłabszych.

Rozważania na temat prawa karnego prowadzi Papież Franciszek na tle swojej wizji sprawiedliwości karnej. Nowe spojrzenie na sprawiedliwość karną jest jednym z węzłowych zagadnień w papieskim nauczaniu dotyczącym prawa karnego. Z niego też wypływają dalsze postulaty przemiany litery i „ducha” tego prawa.

Papieskie ujęcie sprawiedliwości karnej oznacza zmianę paradygmatu wyznaczającego treść prawa karnego, zwłaszcza kary¹⁶. Opierać się ona powinna – wzorem biblijnych wskazań – na asymetrii między czynem a karą, nie zaś, jak przyjmuje się na ogół w doktrynie prawa karnego – na karze symetrycznej do popełnionego czynu. Zdaniem Papieża odpowiedź na przestępstwo nie może korespondować z negatywnymi treściami tego przestępstwa, lecz powinna być zindywidualizowanym projektem sprawiedliwości karnej, której Ojciec Święty nadaje szczególną treść.

¹² Zob. A. Grześkowiak, *Cechy prawa karnego*, [w:] A. Grześkowiak (red.), *Prawo karne*, Warszawa 2012, s. 8.

¹³ Papież Franciszek, *Przemówienie do AIDP z 23 X 2014 r.*, s. 38.

¹⁴ Papież Franciszek, *Wizyta w zakładzie karnym w Iserni*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 7, s. 41.

¹⁵ Papież Franciszek, *Przemówienie do AIDP z 23 X 2014 r.*, s. 38.

¹⁶ Tamże.

Papież Franciszek nie ma wątpliwości, że sprawiedliwość karna, a więc odpowiedź karą na przestępstwo jest niezbędna, ale nie wyczerpuje się ona na samym akcie ukarania przestępcy. Nie jest sprawiedliwością jedynie proste skazanie sprawcy za popełniony czyn i wyrządzenie mu dolegliwości zawartej w karze. Ten wątek Ojciec Święty podjął w przemówieniu do więźniów osadzonych w zakładzie karnym w Iserni, mówiąc, „myślenie, że wewnętrzny porządek osoby naprawia się jedynie „kijem”(…) – że naprawia się tylko przez karę, nie jest po Bożemu, to jest błąd”¹⁷.

Równocześnie tłumaczy, że kara nie może być odpowiedzią na przestępstwo w myśl reguły oko za oko, ząb za ząb¹⁸. Tak więc Papież Franciszek odrzuca sprawiedliwość karną opartą na logice odpłaty, tworzącą schematy sankcji karnych przez arytmetyczne dozowanie dolegliwości kary¹⁹. Odrzuca także konfigurację między przestępstwem a karą tradycyjnie zawierającą się w założeniu „prewencja za pośrednictwem retribucji”²⁰.

W ramach sprawiedliwości karnej, poza odpowiednim wymiarem kary za przestępstwo, obligatoryjnie powinny znaleźć uwzględnienie dwa inne elementy, personifikujące tę sprawiedliwość. Ojciec Święty w ten sposób wciela do sprawiedliwości karnej relacje interpersonalne. Po pierwsze – sprawiedliwość karna musi brać pod uwagę pokrzywdzonego. W jej ramach powinno się naprawić skutki przestępstwa – naprawić szkodę i wynagrodzić pokrzywdzonemu jego krzywdę. Papież podkreśla, że w sprawiedliwości karnej chodzi o „oddanie sprawiedliwości ofierze, a nie o stracenie agresora”²¹.

Składnikiem sprawiedliwości karnej powinien być jeszcze element tym razem dotyczący sprawcy przestępstwa. Sprawiedliwość karna oznaczać powinna stworzenie możliwości rehabilitacji sprawcy. Papież uważa, że by mówić o prawdziwej sprawiedliwości karnej należy w jej ramach ująć reintegrację społeczną sprawcy. Sprawiedliwość karna bowiem obejmuje projekt zmiany zachowania sprawcy przestępstwa, determinowanej celem przywrócenia sprawcy samemu sobie i społeczeństwu, które powinno przebaczyć mu jego czyn. Tak więc kara powinna zmierzać do wychowania, poprawy, wewnętrznej przemiany sprawcy, by przez nałożoną na niego karę, sprawca zrozumiał zło swego czynu

¹⁷ Papież Franciszek, *Wizyta w zakładzie karnym w Iserni*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 7, s. 41.

¹⁸ Papa Francesco, *Lettera*, 1.

¹⁹ Zob. L. Eusebi, *Un'asimetria necessaria tra il delitto e la pena*, „Rivista Italiana di Diritto e Procedura Penale” 2015, nr 2, s. 1024.

²⁰ Papa Francesco, *Lettera*, 1.

²¹ Tamże.

i uznał swoją winę. Kara powinna ułatwić mu wejście na drogę żalu, pokuty i rehabilitacji. Ale należy przy tym uszanować jego wolną wolę i przyjąć, że w ramach autodeterminacji decyzja o poprawie jest autonomicznym wyborem sprawcy – powinien on sam chcieć poprawić się w sobie. W sprawiedliwości karnej powinny zatem zawierać się możliwości przeciwstawienia się złu oraz uszlachetnienia tego, kto popełnił przestępstwo. Tylko sprawiedliwość karna zorientowana, na odzyskanie przestępcy jest zdolna realnie przeciwdziałać przestępstwu²². W jej centrum bowiem znajduje się człowiek z przyrodzona mu godnością.

Wychodząc od powyższej koncepcji sprawiedliwości karnej można zrekonstruować zarys papieskiego modelu prawa karnego. Analogicznie do nauczania Kościoła co do reakcji na grzech i wyrządzone zło przyjmowanego od początków chrześcijaństwa – Ojciec Święty opiera ten model na trzech stałych elementach – naprawieniu wyrządzonej szkody, wyznaniu winy oraz wyrażeniu żalu za wyrządzone zło. Są to także trzy warunki przebaczenia, które można przełożyć na instytucje prawa karnego. Tak więc model prawa karnego konstruowany przez Papieża Franciszka jest w gruncie rzeczy modelem prawa karnego naprawczego. Ale naprawa jako funkcja prawa karnego w wizji Papieża ma w dużej części inny, dużo szerszy sens od tej, która jest podstawą koncepcji prawa karnego naprawczego, lansowanej w ostatnich latach przez ustawodawców i doktrynę prawa karnego²³. Pojęcie „naprawcze” u Papieża obejmuje przede wszystkim „naprawę” wewnętrzną skazanego, jego przemianę duchową pod wpływem kary. Oprócz tego prawo karne obejmowałoby oczywiście także naprawę szkody lub wynagrodzenie krzywdy wyrządzonej przez sprawcę ofierze przestępstwa.

Na tle pierwszego elementu tego modelu obejmującego naprawę, Papież Franciszek, powołując się na biblijny model zadośćuczynienia, przedstawia koncepcję prawa karnego naprawczego opartego na wskazanej wyżej asymetrii między karą a przestępstwem. Jednak, naprawy według papieskiej koncepcji nie należy identyfikować z samą tylko dolegliwością wyrządzoną sprawcy orzeczoną karą, gdyż byłoby to utożsamienie sprawiedliwości z zemstą²⁴, należy wcielić do niej także zadośćuczynienie dla ofiary przestępstwa. Widzenie prawa karnego tylko w ramach wyroku zdaniem Ojca Świętego przyczynia się ponad-

²² L. Eusebi, *Un'asimetria*, s. 1027.

²³ Na temat sprawiedliwości naprawczej zob. I. Zgoliński, *Kompensacja, sprawiedliwość naprawcza, mediacja – analiza kilku zagadnień newralgicznych*, [w:] I. Zgoliński (red.), *Odszkodowanie i zadośćuczynienie w polskim prawie karnym*, Bydgoszcz 2012, s. 107 n.

²⁴ Papa Francesco, *Lettera*, I.

to do wzrostu surowości kar, a w efekcie do wzrostu zinstytucjonalizowanej państwowej zemsty i może generować wiele problemów społecznych. Sprawca w takim prawie karnym traktowany jest czysto przedmiotowo, nie stwarza mu się bowiem szansy poprawy, przemiany wewnętrznej i ekspiacji winy. Powoduje też przeludnienie w więzieniach.

Drugim stałym elementem papieskiego modelu prawa karnego naprawczego jest uznanie winy przez sprawcę. Uznanie to świadczy o jego wewnętrznej przemianie²⁵. Przesłany – podkreśla Papież – należy w tym pomóc, ukazując mu celowość takiej przemiany. I dodaje, że trzeba uczynić wszystko co możliwe dla jego poprawy, ulepszenia i edukacji. Jednak pomoc w przemianie wewnętrznej udzielana skazanemu nie powinna go onieśmielać, ponieważ powinien on powrócić do życia bez przytłoczenia ciężarem spowodowanej szkody.

Trzeci element papieskiego modelu prawa karnego naprawczego zawiera się w okazaniu skruchy przez sprawcę i prowadzi do wybaczenia mu winy. Żal za dokonane przestępstwo dowodzi, że sprawca zrozumiał wyrządzone zło. Jest on konieczną przesłanką wybaczenia. Wybaczenie – według Papieża – nie eliminuje ani nie zmniejsza wymogu sprawiedliwości, konieczności poprawy i duchowej przemiany sprawcy, ale idzie dalej – prowadzi do restabilizacji i reintegracji przestępcy w społeczeństwie. Tak więc środki stosowane wobec sprawcy nie mogą wyczerpywać się na naganie, powstrzymaniu go od popełnienia czynu i izolacji od przyczyn przestępstwa, ale powinny zmierzać dalej. Powinny pomóc mu w dojściu do refleksji nad sobą i do przekierowania myśli ku dobru. Kara powinna wesprzeć sprawcę w procesie wewnętrznej przemiany, natomiast internalizacji wartości i wyboru modelu życia musi dokonać sam skazany. Jest to wyraz uznania jego godności i wolności, co stanowi realizację zasady „*primatus principii pro homine*”.

Ojciec Święty na tle tych poglądów podkreślił, że Kościół proponuje sprawiedliwość humanizującą, rehabilitującą, delikatnie doradzającą, prowadzącą przez edukację i odważny żal i pokutę do pojednania się sprawcy z samym sobą i społeczeństwem, do jego pełnej reintegracji i w efekcie do całkowitego włączenia skazanego we wspólnotę. Drogą do tego jest przebaczenie, które powinien otrzymać skazany, po przejściu etapów kary. Przebaczenie, jakie udziela się sprawcy nie powinno ograniczać się do wybaczenia prywatnego, ale powinno mieć wymiar wspólnotowy, instytucjonalny, co wymaga zmiany mentalności społeczeństwa. Na tym właśnie dla Franciszka polega społeczeństwo włączające przestępców do życia wspólnego lub z niego wykluczające.

²⁵ Papa Francesco, *Letter*, 2.

Poglądy Papieża Franciszka zdają się być kontynuacją poglądów św. Jana Pawła II, który w przemówieniu do uczestników kongresu włoskiego Stowarzyszenia Sędziów z 31 III 2000 r. powiedział: „Prawda, którą sędzia ma ustalić, nie dotyczy tylko abstrakcyjnych wydarzeń ani martwych przepisów, ale konkretnego człowieka, obarczonego być może ułomnościami i słabościami, ale mimo to obdarzonego zawsze niezbywalną godnością, płynącą stąd, że jest on obrazem Boga. Także kara winna mieć taką naturę i być wymierzana w taki sposób, aby z jednej strony zapewnić bezpieczeństwo społeczeństwu, które bardzo słusznie się tego domaga, ale zarazem nie ranić godności człowieka, umiłowanego przez Boga i powołanego, aby zadośćuczynić za swoje winy, jeśli je popełnił. Kara nie może odbierać mu nadziei na rehabilitację”²⁶.

Do podstawowych zasad prawa karnego zalicza Papież Franciszek zasadę „*cautela in poenam*, i zasadę *pro homine*. Tę pierwszą łączy z cechą *ultima ratio*. Natomiast zasada *pro homine* oparta jest na prymacie życia i godności osoby ludzkiej – *primatus principii pro homine*. Powinna ona być obecna w całym prawie karnym.

Temat godności człowieka jest często obecny w przemówieniach Ojca Świętego. Znaczenie tej godności akcentował np. w Przemówieniu w Parlamencie Europejskim Powiedział tam m.in. o konieczności promowania godności osoby, co oznacza „uznanie, że posiada on niezbywalne prawa, których nie może być ona pozbawiona arbitralnie przez nikogo”²⁷.

W ramach problemów łączących się z tą zasadą Ojciec Święty rozważa cztery kwestie: karę śmierci, warunki przetrzymywania w więzieniu, więźniów bez wyroku i skazanych bez sądu, stosowanie tortur, oraz innych okrutnych, nieludzkich i poniżających środków i kar, stosowanie sankcji karnych wobec dzieci, osób w podeszłym wieku oraz osób dotkniętych poważnymi lub terminalnymi chorobami, kobiet w ciąży, matek i ojców będących jedynymi opiekunami dzieci lub osoby niepełnosprawnej, czy w inny sposób bezradnej.

Wprowadzenie w życie zasady *pro homine* jako priorytetowej w prawie karnym ma dla Papieża również znaczenie gwarancyjne – poręcza, że państwo, karząc za przestępstwa, pozbawione byłyby prawnej czy faktycznej możliwości podporządkowania godności człowieka określonym celom. Nienaruszalna godność osobowa opiera się na autodetrminacji człowieka i nie może być środkiem dla osiągnięcia celów.

²⁶ Jan Paweł II, *Przemówienie z 31 III 2000 r.*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2000, nr 6.

²⁷ Papież Franciszek, *Przemówienie w Parlamencie Europejskim, 25 XI 2014 r.*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 12, s. 10.

W ramach rozważania nad wskazaną priorytetową zasadą prawa karnego Papież Franciszek podjął problem prewencyjnego pozbawienia wolności, stanowiącego antycypację kary, lub pozbawienia wolności w obliczu podejrzenia popełnienia przestępstwa. Podaje Ojciec Święty, że w niektórych regionach świata liczba osób więzionych bez wyroku stanowi 50% ogółu więźniów²⁸. Zwraca przy tym uwagę na nieludzkie i poniżające warunki w jakich w wielu państwach przebywają osoby więzione, co jest nie tylko wynikiem niewydolności systemu karnego, ale także „rezultatem arbitralnego i bezlitosnego sprawowania władzy nad osobami pozbawionymi wolności”²⁹.

Kolejnym problemem przedstawianym przez Papieża Franciszka w kontekście zasady *pro homine*, jest kwestia stosowania tortur oraz innych okrutnych, nieludzkich i poniżających środków i kar. Społeczność międzynarodowa zakaz takich działań wprowadziła do konwencji, a w prawie krajowym demokratycznych państw prawa, jest on umieszczony najczęściej w konstytucjach i wprowadzonych drogą ratyfikacji międzynarodowych aktach praw człowieka. Jednak pomimo prawnych zabezpieczeń, zjawiska takie występują w praktyce wielu państw. Ojciec Święty uważa, że ich przyczyną jest zdolność człowieka do okrucieństwa³⁰. Winą za ten stan w znacznej mierze obciąża Ojciec Święty doktrynę karną, gdyż dozwala ona, pod pewnymi warunkami, na uprawomocnienie tortur³¹. Papież za jedną z form tortur uważa stosowanie kary więzienia o najściślejszym dozorze, pod pretekstem zapewnienia większego bezpieczeństwa społeczeństwu. Tego typu izolacja skazanego oznacza brak bodźców zmysłowych, całkowitą niemożność porozumiewania się i brak kontaktów międzyludzkich. Takie postępowanie z więźniem jest źródłem cierpień psychicznych i fizycznych, przez co zwiększa się dolegliwość kary pozbawienia wolności. Ojciec Święty negatywną ocenę takiego traktowania rozciąga również na podobne postępowanie z nieletnimi, chorymi psychicznie, osobami zatrzymanymi przez policję lub umieszczonymi w innych instytucjach karnych. I co znamienne, zwłaszcza w aspekcie wyroku Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, skazującego Polskę za dopuszczenie do stosowania na polskim terytorium tortur wobec podejrzanych o zamach z 11 IX 2001 r., Papież wskazuje, że wiele państw zezwalało na wykorzystanie swej przestrzeni powietrznej do nielegalnego przewozu do ośrodków więziennych, w których praktykuje się tortury³².

²⁸ Zob. Franciszek, *Przemówienie do delegacji AIDP, 23 X 2014 r., II b.*

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże, II c.

³¹ Papież Franciszek, *Przemówienie do delegacji AIDP, II c.*

³² Tamże.

Czwartym problemem podniesionym przez Papieża w ramach rozważań nad zasadą *pro homine* jest sprawa stosowania sankcji karnych wobec nieletnich, osób starszych, chorych i innych, szczególnie bezbronnych. W pierwszym rzędzie Papież odnosi się do karania nieletnich, którym nie należy wymierzać kar, gdy nie osiągnęły jeszcze wieku odpowiedzialności karnej. Stosowane wobec nich środki, powinny włączać je do społeczeństwa, a nie wykluczać, i działać wychowawczo, zwłaszcza rozwijać w nich szacunek dla życia i praw innych.

W niewielu ustawodawstwach można odnaleźć przepisy ograniczające karanie osób starszych, Papież wskazuje na racje humanitarne takich ograniczeń. Ponadto, za okoliczność uchylającą lub ograniczającą karanie uznaje nie tylko zaawansowany wiek, ale i terminalne lub poważne choroby, ciężę, niepełnosprawność, macierzyństwo lub ojcostwo osób popełniających przestępstwo, będących jedynymi odpowiedzialnymi za dzieci lub niepełnosprawnych.

W ramach prymatu w prawie karnym zasady *pro homine* Papież podnosi także kwestię kary śmierci, ale poświęca jej również odrębne obszernie wystąpienie. Kara ta w papieskich uwagach dotyczących prawa karnego stanowi jeden z najważniejszych tematów.

Problem kary śmierci Ojciec Święty rozpatruje w na płaszczyźnie ochrony życia człowieka – każdego i całego życia od poczęcia aż do naturalnej śmierci. U jej podstaw leży przyrodzona każdemu człowiekowi nienaruszalna godność osobowa. Przykazanie „nie zabijaj” stawia tamę wszelkim zamachom na życie. Zapewnienie prawnej ochrony życia jest powinnością państwa. Zadania te konkretyzują się na dwóch płaszczyznach: państwo nie może legalizować żadnych zamachów na życie człowieka i powinno bezpośrednio chronić życie człowieka od poczęcia aż do naturalnej śmierci. Tylko w taki sposób zapewnić można prawne uznanie i prawną ochronę prawa do życia każdego człowieka.

Wśród zamachów na życie, poza aborcją i eutanazją, wskazuje Papież właśnie także karę śmierci.

Temat kary śmierci od dawna podejmowany jest w nauczaniu Kościoła. Dużo uwagi poświęcił mu św. Jan Paweł II³³, wypowiadał się na ten temat także Benedykt XVI. Papież Franciszek przedstawiając problem kary śmierci, odwołuje się do dotychczasowego Magisterium Kościoła³⁴.

Wypowiedzi Papieża Franciszka na temat tej kary stanowią kontynuację i rozwinięcie stanowiska św. Jana Pawła II wobec kary śmierci wyrażonego

³³ Zob. *Evangelium Vitae*, 25 III 1995 r., Citta del Vaticano 1995.

³⁴ Papież Franciszek, *List do przewodniczącego Międzynarodowej Komisji Przeciwko Karze Śmierci*, 20.III. 2015 r., „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2015, nr 3–4, s. 32.

w *Evangelium Vitae*³⁵ i w Katechizmie Kościoła Katolickiego³⁶. Nawiązując do koncepcji przyjętej we wskazanych źródłach, w nawiązaniu do przyjętego w nich stanowiska wobec kary śmierci, podkreśla, że „nie sposób sobie wyobrazić, aby współcześnie państwa nie mogły dysponować innymi środkami niż kara śmierci, by bronić życia innych osób przed niegodziwym napastnikiem”³⁷.

Papież Franciszek jest zdecydowanym przeciwnikiem kary śmierci, a na podstawie Jego wypowiedzi można przyjąć, że idzie dalej w pozycji abolicjonistycznej od swoich poprzedników. Dał temu wyraz w kilku wypowiedziach, ale najszerzej racje abolicjonistyczne przedstawił w Liście do przewodniczącego Międzynarodowej Komisji Przeciwko Karze śmierci z 20.03.2015 r. Ojciec Święty stwierdził w nim stanowczo: „W dzisiejszych czasach kara śmierci jest niedopuszczalna, bez względu na to, jak ciężkie przestępstwo popełnił skazany”³⁸. W doktrynie prawa karnego podkreśla się, że Papież Franciszek „umacnia potępienie kary śmierci”³⁹.

Papieska argumentacja przeciwko tej karze jest nie tylko szeroka i wszechstronna, ale zawiera także istotne akcenty, pojawiające się po raz pierwszy w dotychczasowych papieskich wypowiedziach na temat tej kary.

Punktem wyjścia rozważań Franciszka nad karą śmierci jest wskazanie, że życie ludzkie jest święte, ponieważ od samego początku, od pierwszej chwili od poczęcia jest owocem stwórczego działania Boga⁴⁰ i to Sam Bóg jest gwarantem godności każdego człowieka⁴¹. Kościół broni więc życia od poczęcia po naturalną śmierć i „popiera pełną godność człowieka jako obrazu Boga”⁴².

Kara śmierci, będąc obrazą nienaruszalności życia i godności osoby ludzkiej, jest sprzeczna z „zamyśłem Boga odnośnie do człowieka i społeczeństwa oraz z Jego miłosierną sprawiedliwością. Jest także nie do przyjęcia, bowiem współcześnie, jak pisze Papież, wzrosła „wrażliwość moralna na wartość życia ludzkiego”⁴³.

³⁵ Jan Paweł II, *Evangelium Vitae*, 56.

³⁶ *Katechizm Kościoła Katolickiego* (n. 2267).

³⁷ Franciszek, *Przemówienie do delegacji AIDP...*, dz.cyt., s. 38, 39.

³⁸ Franciszek, *List do przewodniczącego...*, dz.cyt., s. 32.

³⁹ Zob. F.G. Agostino, *Papa Francesco sul diritto penale*, www.pensareildiritto.it.

⁴⁰ Franciszek, *List do przewodniczącego...*, dz.cyt., s. 32.

⁴¹ Tamże.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże, s. 33.

Stanowisko abolicjonistyczne opatruje Papież Franciszek obszernym uzasadnieniem. W przemówieniu do delegacji AIDP eksponuje te argumenty przeciwko karze śmierci, które uważa za najważniejsze, a wśród nich kwestię błędu sądowego. Natomiast w liście do Przewodniczącego Międzynarodowej Komisji Przeciwko Karze Śmierci znacznie poszerza racjonalizację abolicji, dodając dalsze i bardziej szczegółowe argumenty przemawiające za koniecznością zniesienia tej kary.

Z wypowiedzi Ojca Świętego można zrekonstruować papieski pogląd na istotę tej kary, a więc na jej treść i cele. Pisze wprost: „stosując karę śmierci zabija się osoby (...) z powodu wykroczeń popełnionych w przeszłości”⁴⁴. Ilustruje ten wątek cytując Dostojewskiego: „Zabicie człowieka, który zabił jest karą bez porównania gorszą od samej zbrodni. Zabójstwo na mocy wyroku jest znacznie bardziej przerażające od zabójstwa, jakie popełnia zbrodniarz”⁴⁵.

W relacji do takiej treści kary śmierci wskazuje Papież, że kara ta jest niehumanitarna, gdyż wiąże się z okrutnym, nieludzkim i poniżającym traktowaniem. I tę ocenę uzupełnia, wskazując, że nie tylko nieludzkie jest zabicie człowieka, ale również samo oczekiwanie na egzekucję, co najczęściej trwa wiele lat. Ten pogląd jest zbieżny ze stanowiskiem organizacji międzynarodowych i Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, eksponujących tę właśnie cechę kary śmierci jako właściwość, która powoduje, że jest ona sprzeczna z prawami człowieka. W nawiązaniu do treści kary śmierci, Franciszek odnosi się także do wykonania tej kary i poszukiwań tzw. bezbolesnych egzekucji. Stanowczo stwierdza, że nie istnieje humanitarny sposób zabicia człowieka.

Drugą grupę argumentów wskazanych przez Papieża przeciwko karze śmierci można umiejscowić na płaszczyźnie celów kary. Franciszek ujął te kwestie w zwięzłym zbiorczym zdaniu, podkreślając, że kara śmierci „nie spełnia żadnego słusznego celu kar”⁴⁶.

Najwięcej uwagi poświęca relacji tej kary do sprawiedliwości. W liście z 20 III 2015 r., pisze Papież Franciszek, że kara śmierci: „Nie oddaje sprawiedliwości ofiarom”⁴⁷. Konkluzją papieską jest stwierdzenie, że „nigdy nie osiągnie się sprawiedliwości przez zabicie istoty ludzkiej”⁴⁸.

Kara powinna być sprawiedliwą reakcją na popełnione przestępstwo. Sprawiedliwość jest kluczowym zagadnieniem w prawie karnym. I chociaż w dok-

⁴⁴ Franciszek, *List do przewodniczącego...*, dz.cyt., s. 32–33.

⁴⁵ Tamże, s. 33.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże.

trynie niektórzy plasują sprawiedliwość kary wśród jej treści, inni wśród celów kary, tak czy inaczej bez sprawiedliwości kary nie istnieje prawo karne. W przeciwnym przypadku przemienia się ono w tyranie prawa. Współcześnie istnieje co prawda trend swoistej „prywatyzacji prawa karnego” opartej na umowie między sprawcą przestępstwa i jego ofiarą, co poważnie limituje sprawiedliwość karna, jednak trudno kierunek taki uznać za prawidłowy model rozwoju tego prawa.

W odniesieniu do kary śmierci jako odpowiedzi na przestępstwo, Franciszek zwraca uwagę na selektywność prawa karnego⁴⁹ i wskazuje ogólnie, że sprawiedliwość ludzka jest niedoskonała i omylna. W tym kontekście eksponuje możliwość błędu sądowego, a więc przywołuje argument, na który powołują się wszyscy abolicjoniści, a niektórzy z nich nawet uważają, że to samo już wystarcza dla zniesienia kary śmierci. W ramach papieskiej argumentacji odwołującej się do funkcji sprawiedliwościowej widzieć należy także pogląd Ojca Św., podnoszący, że w ramach kary śmierci zabija się człowieka za czyn przeszły, a nie w sytuacji bezpośredniej agresji. Stosuje się ją wobec osób, które już nie mogą wyrządzić krzywdy, gdyż zostały unieszkodliwione i pozbawione wolności. Takie stanowisko jest również negatywną odpowiedzią na pogląd retencjonistów, że kara śmierci jest środkiem obrony koniecznej stosowanym przez państwo wobec sprawcy popełniającego przestępstwo.

Franciszek sięga także po argumenty przeciwko karze śmierci wiążące się z ogólnymi celami indywidualno-prewencyjnymi i kompensacyjnymi mieszczącymi się w istocie kary kryminalnej. Kara śmierci według Papieża nie wypełnia żadnego słusznego celu kar, co należy widzieć w świetle poglądu Papieża na temat ogólnego sensu kary, przedstawionego w przemówieniu do AIDP. Kara śmierci nie daje możliwości naprawienia szkody przez sprawcę lub wynagrodzenia wyrządzonej krzywdy. Również nie realizuje celów prewencji indywidualnej, a zatem pozbawiając życia skazanego na tę karę, pozbawia go możliwości wyznania win, wyrażenia skruchy oraz odbycia pokuty, przez co odbiera mu możliwość jego wewnętrznego nawrócenia⁵⁰. Na płaszczyźnie prewencji generalnej można umieścić natomiast pogląd Papieża, że kara śmierci podżega do zemsty, a zatem nie odstrasza i nie powstrzymuje od popełnienia przestępstw, jak przyjmują retencjoniści.

Karę śmierci Franciszek potępia także w wymiarze politycznym, podkreślając jej związek z reżimami totalitarnymi i grupami fanatyków. Wskazuje, że kara śmierci w państwach dyktatorskich i totalitarnych stanowi narzędzie eli-

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Tamże.

minowania oponentów politycznych, mniejszości oraz wszystkich tych, którzy według władzy zostali uznani za niebezpiecznych. Skazanych na karę śmierci w takich okolicznościach Papież uważa za „nowych męczenników”.

Papież Franciszek wzywa do zniesienia kary śmierci. Apel taki zamieścił w przemówieniu do AIDP z 23 X 2014 r. mówiąc, że „Wszyscy chrześcijanie i ludzie dobrej woli są (...) dziś wezwani do walki (...) o zniesienie kary śmierci – legalnej czy też nie”.

W ramach rozważań nad karą śmierci ustosunkował się Papież także do kwestii tzw. egzekucji pozasądowych, czyli nielegalnej kary śmierci. Problem ten ukazują raporty ONZ i Amnesty International jako ciężkie naruszenie praw człowieka. Papieskie słowa zwracają uwagę na ten problem, występujący zwłaszcza w państwach totalitarnych.

Egzekucje pozasądowe według Ojca Świętego są to rozmyślne zabójstwa, popełnianie przez niektóre państwa i przez ich funkcjonariuszy, często ukazwane jako starcia z przestępcami lub przedstawianymi jako niepożądane skutki rozmyślnego, koniecznego i proporcjonalnego użycia siły w celu wyegzekwowania prawa. Papież uważa, że mimo zniesienia kary śmierci w wielu państwach, tego rodzaju „kara” stosowana jest nielegalnie na całej kuli ziemskiej⁵¹.

Ojciec Święty, poza odniesieniem się do kary śmierci, jej wyraźnym potępieniem i apelem o jej zniesienie, podjął także temat innych kar stosowanych w prawie karnym. Rozpatruje je przez pryzmat nienaruszalności godności ludzkiej, zgłaszając uwagi krytyczne do kary dożywotniego pozbawienia wolności i kary pozbawienia wolności. Przede wszystkim Papież, podobnie jak karę śmierci, potępił karę dożywotniego pozbawienia wolności. W obieg publiczny⁵² weszło już papieskie uznanie tej kary za „ukrytą karę śmierci”⁵³. Takie papieskie stanowisko wobec kary dożywotniego pozbawienia wolności było m.in. obok potępienia kary śmierci, podstawą przyznania Papieżowi nagrody „Abolicjonista Roku 2015” przez międzynarodową organizację zwalczającą karę śmierci „Nessuno tocchi Caino”. W jej uzasadnieniu między innymi wskazano, że Papież zapoczątkował abolicję kary dożywotniego więzienia, znosząc tę karę w kodeksie watykańskim, a ponadto potępił ją nazywając ją jako „ukrytą karę śmierci” w wystąpieniu skierowanym do AIDP, w którym wskazał, że powinna

⁵¹ Franciszek, *Przemówienie do delegacji AIDP, IIa*, s. 38.

⁵² Zob. F.D. Agostino, *Papa Francesco sul diritto penale*, www.pensareildiritto.it.../10/Papa-Francesco-e-il-diritto-penale, J. Scaramuzzi, *Il Papa: L'ergastolo e una pena di morte nascosta*, La Stampa, Vatican Insider [27.02.2015].

⁵³ Zob. Franciszek, *Przemówienie do delegacji AIDP, II b*, s. 39; tenże, *List do przewodniczącego*, s. 33.

być zniesiona razem z karą śmierci, a ponadto uznał umieszczenie w więzieniach o maksymalnym bezpieczeństwie za formę tortur⁵⁴.

Osąd kary dożywotniego pozbawienia wolności jako ukrytej kary śmierci poszerzył Papież na wszystkie kary, „które ze względu na czas trwania unie możliwiają skazanemu planowanie przyszłości na wolności”, gdyż „stosując je nie tylko pozbawia się winnego wolności, lecz usiłuje się pozbawić go nadziei”⁵⁵. I konkludując podkreślił, że chociaż system prawa karnego może zawładnąć czasem winnych, nigdy nie będzie mógł odebrać im nadziei⁵⁶. Potwierdzeniem stanowiska Papieża Franciszka wobec kary dożywotniego więzienia było zniesienie tej kary w Kodeksie Watykańskim i zastąpienie jej karą więzienia od 30 do 35 lat⁵⁷. Decyzja ta zainspirowała debatę nad tą karą.

Wiele uwag Ojca Świętego dotyczy kary pozbawienia wolności, zwłaszcza jej wykonania. W zakładzie karnym w Castrovillari powiedział: *W przemyśleniach dotyczących więźniów podkreślany jest często temat poszanowania podstawowych praw człowieka i wymóg odpowiednich warunków odbywania kary. Ten aspekt polityki penitencjarnej jest z pewnością istotny i zawsze trzeba na niego zwracać wielką uwagę. Ale takie ujęcie nie jest jeszcze wystarczające, jeśli nie towarzyszy mu i nie dopełnia go konkretne zaangażowanie instytucji, mające na celu rzeczywistą resocjalizację (...) Kiedy ten cel zostaje zaniedbany, odbywanie wyroku jest jedynie narzędziem kary i społecznego odwetu, szkodliwego zarówno dla jednostki i społeczeństwa*⁵⁸.

Zapewne pod wpływem znajomości sytuacji skazanych w więzieniach państw Ameryki Łacińskiej, wskazuje Papież na przeludnienie więzień i „ubolewania godne warunki więzienne, często prawdziwie nieludzkie i poniżające”, oraz na konieczność ich poprawy tak, by szanowana była ludzka godność skazanych⁵⁹. W Orędziu na Światowy Dzień Pokoju mówił, w nawiązaniu do najważniejszych elementów prawa karnego: „W szerokim kontekście ludzkiego społeczeństwa, spoglądając na przestępstwo i karę, trzeba także pamiętać

⁵⁴ Nessuno Tocchi Caino conferisce a Papa Francesco il Premio Abolizionista dell'Anno 2015, http://www.nessunotocchicaino.it/archivio_news/201504.php?iddocumento=19302977&-mover=0.

⁵⁵ Papież Franciszek, *List do przewodniczącego...*, dz.cyt., s. 33.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Francesco, Lettera Apostolica in forma di «Motu Proprio» sulla giurisdizione degli organi giudiziari dello Stato della Città del Vaticano in materia penale [11.02.2013].

⁵⁸ Papież Franciszek, *Wizyta w zakładzie karnym w Castrovillari 21 VI 2014 r.*, „L'Osservatore Romano” 2014, nr 7, s. 43.

⁵⁹ Papież Franciszek, *Przemówienie do delegacji AIDP, II b*, s. 39.

o nieludzkich warunkach w wielu więzieniach, gdzie osadzony często jest sprowadzany do stanu pod-człowieka i poniżany w jego ludzkiej godności, tłumiony także w każdym przejawie woli naprawienia winy⁶⁰.

Na tle współczesnych przemian prawa karnego obejmujących systemy reakcji penalnych na przestępstwo ważne znaczenie ma uwaga Ojca Świętego o alternatywnych sankcjach karnych, które mają zastępować karę pozbawienia wolności. Papież, krytycznie nastawiony do kary pozbawienia wolności uważa, że osłabiła się debata na ten temat⁶¹. Kara pozbawienia wolności według Papieża Franciszka powinna w systemie kar być karą *extrama ratio*⁶². W obszarze prawa krajowego wielu państw europejskich wprowadzono alternatywne kary, pozostawiając bezwzględną karę pozbawienia wolności dla najcięższych przestępstw. Na marginesie tych rozważań wskazać należy, że po linii takiego usytuowania kary pozbawienia wolności poszedł polski ustawodawca w nowelizacji Kodeksu karnego z 20 II 2015 r. Nowelizacja ta umożliwiła szerokie stosowanie kar nieizolacyjnych w miejsce kary pozbawienia wolności⁶³.

Ojciec Święty, podejmując rozważania wiążące się z prawem karnym, nie poprzestał na uwagach dotyczących jego istoty, kary oraz innych problemów korespondujących z częścią ogólną kodeksu karnego, ale przedstawił także szereg kwestii, które znajdują normatywny wyraz w tzw. części szczególnej kodeksów karnych.

Wśród tego typu problemów przedstawianych przez Ojca Świętego zaakcentować należy wypowiedź dotyczącą ochrony życia człowieka od poczęcia do naturalnej śmierci. Papież przypominał, że „Każde prawo cywilne opiera się na uznaniu pierwszego i podstawowego prawa – prawa do życia, które nie podlega żadnemu uwarunkowaniu, ani jakościowemu, ani ekonomicznemu, ani tym bardziej ideologicznemu”⁶⁴. Elementem takiej ochrony jest również ochrona prawno karna. Ojciec Święty, wyrażając zdecydowany sprzeciw „wobec wszelkich bezpośrednich zamachów na życie, zwłaszcza niewinne i bezbronne, a przecież nienarodzone dziecko w łonie matki jest niewinne z samej definicji” powiedział: „Przypomnijmy słowa Soboru Watykańskiego II: „Życie

⁶⁰ *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju, 1 I 2014 r.*

⁶¹ Papież Franciszek, *Przemówienie do delegacji AIDP, I, s. 38.*

⁶² L. Eusebi, *Da Radio Vaticana*, <http://www.news.va/it/news/la-vicenda-di-elia-traccia-degli-esercizi-spiritalia> [27.10.2014].

⁶³ Zob. Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2015 r. poz. 396).

⁶⁴ *Przemówienie do członków włoskiego Ruchu na rzecz Życia, 11 IV 2014 r.*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 5, s. 28.

należy chronić z największą troską od samego poczęcia; aborcja i dzieciobójstwo są haniebnymi przestępstwami”⁶⁵. Występuje również stanowczo przeciwko legalizacji eutanazji i wspomaganego samobójstwa⁶⁶.

Wątki prawno karne odnoszące się do innych przestępstw odnaleźć można w wielu wypowiedziach papieskich. Ojciec Święty przedstawia je na tle wybranych patologicznych zjawisk społecznych, których zwalczanie doprowadziło do kryminalizacji określonych zachowań – szerzej omawiając te kwestie w wystąpieniach które skierował do karnistów. Jak sam powiedział w nawiązaniu do tego wyboru – zgłasza uwagi do „pewnych form przestępczości, które poważnie naruszają godność osoby i wspólne dobro”⁶⁷. Szczególną uwagę poświęca kilku typom przestępstw, wskazując na nie w wielu różnego typu wypowiedziach. Już w Adhortacji „*Evangelii Gaudium*” Papież Franciszek wskazał na „handel narkotykami i ludźmi, molestowanie i wyzysk nieletnich, porzucanie osób starszych i chorych, różne formy korupcji i przestępstw”⁶⁸. Natomiast w encyklice *Laudati Si'* uwypuklił problem korupcji, przestępczości zorganizowanej, handlu ludźmi i niewolnictwa⁶⁹. W Orędziu na Światowy Dzień Pokoju w 2014 r. również wskazał na korupcję, organizacje przestępcze, narkomanię, handel ludźmi, niewolnictwo, zanieczyszczanie środowiska, dewastację zasobów naturalnych a także przestępstwa i nadużycia wobec nieletnich⁷⁰.

Niektórym ze wskazanych problemów poświęcił Ojciec Święty szczególną uwagę. Wśród nich jest przestępstwo niewolnictwa, w ramach którego rozpatruje także handel ludźmi, przypominając, że zostały one uznane przez prawo międzynarodowe i wiele ustawodawstw krajowych za zbrodnię przeciwko ludzkości i zbrodnię wojenną⁷¹. W przemówieniu w Radzie Europy powiedział, że „Pokój jest (...) pogwałcany przez handel ludźmi, będący nowym niewolnictwem naszych czasów, który osoby czyni towarem, pozbawiając ofiary wszelkiej

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ Zob. np. *Przemówienie do Wspólnoty Idziego, 15.IV.2014*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 7, s. 19.

⁶⁷ *Przemówienie do delegacji AIDP, III*, s. 40.

⁶⁸ *Adhortacja apostolska Evangelii gaudium, 24 XI 2013 r.*, 75, <http://papiez.wiara.pl/doc/1819807.Evangelii-Gaudium/75>.

⁶⁹ *Encyklika Laudati Si'*, 197, <http://papiez.wiara.pl/doc/2549331.LAUDATO-SI> [24.05.2015].

⁷⁰ *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju, 1 I 2014 r.*, <http://papiez.wiara.pl/doc/1811682.Braterstwo-podstawa-i-droga-do-pokoju/8>.

⁷¹ Zarówno niewolnictwo, jak i handel ludźmi jest penalizowane w polskim prawie karnym. Treść tych pojęć wyjaśnił ustawodawca w tzw. Słowniczku (art. 115 KK §22 i 23).

godności”⁷². Papież Franciszek takie czyny nazwał – „zbrodnią obrazy człowieczeństwa”⁷³ uznając, że „Handel istotami ludzkimi jest raną na ciele współczesnej ludzkości, raną na ciele Chrystusa”⁷⁴.

Ojciec Święty jest promotorem wielu spotkań dotyczących walki z handlem ludźmi⁷⁵. Ojciec Święty włączył się nawet w działania społeczności międzynarodowej przeciwko szeroko pojętemu niewolnictwu, obejmującemu handel ludźmi, przymusową pracę i prostytucję, handel narządami i wszelkie inne praktyki sprzeczne z pojęciami równości wolności i równej godności każdej istoty ludzkiej, podpisując, wraz z kilkoma światowymi zwierzchnikami religijnymi, deklarację potępiającą współczesne formy niewolnictwa⁷⁶ i wskazującą na konieczność uznania ich za zbrodnie przeciwko ludzkości.

Problem niewolnictwa stał się tematem papieskiego Orędzia na Światowy Dzień Pokoju w 2015 r.⁷⁷ Powiedział wówczas Ojciec Święty: „Nie mogę nie myśleć o osobach, nieletnich i dorosłych, które stają się przedmiotem handlu – są sprzedawane w celu eksplantacji organów, dla rekrutowania jako żołnierzy, w celu zebrania, dla działań nielegalnych, takich jak produkcja lub sprzedaż narkotyków albo nielegalne formy adopcji międzynarodowej. Myślę wreszcie o tych wszystkich, którzy są porywani, więzieni przez grupy terrorystyczne, wykorzystywani do ich celów, jako bojownicy lub zwłaszcza w przypadku dziewcząt i kobiet, jako niewolnice seksualne. Wielu z nich znika, niektórzy są wielokrotnie sprzedawani, torturowani, okaleczani lub zabijani”⁷⁸. Jak więc widać Papież traktuje niewolnictwo jako pojęcie zbiorcze, wcielające wiele przestępczych zachowań. Papież Franciszek, uznając przydatność prawa karnego w walce z szeroko pojętym niewolnictwem, w tym i z handlem ludźmi wskazał na konieczność obowiązywania ustaw broniących człowieka przed różnymi formami niewolnictwa, takich, które uniemożliwiają bezkarność ich sprawców.

⁷² *Przemówienie w Radzie Europy 25 X 2014 r.*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 12, s. 15.

⁷³ Zob. Papież Franciszek, *Przemówienie do delegacji AIDP, III a*, s. 40.

⁷⁴ Zob. Papież Franciszek, *Przemówienie z 10.IV 2014 r. do uczestników międzynarodowej konferencji na temat handlu ludźmi*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 5.

⁷⁵ G.M. Vian, *Odrażające zjawisko niewolnictwa*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 12, s. 3.

⁷⁶ Zob. *Zbrodnia obrazy człowieczeństwa, 2.XII. 2014 r.*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2015, nr 1, s. 27.

⁷⁷ „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 12, s. 4–8.

⁷⁸ Tamże, s. 6.

Drugą formą przestępczości wskazywaną najczęściej przez Papieża jest korupcja. Poświęcił jej wiele uwagi w przemówieniu do delegacji AIDP. Również i w tym przypadku Papież nadaje pojęciu „korupcja” szeroki zakres treściowy, relatywizując ją do wielu zachowań – w tym np. do wielkich oszustw godzących w administrację publiczną, nieuczciwego sprawowania rządów, stawiania przeszkód funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości z zamiarem uzyskania bezkarności dla własnych wykroczeń, bądź wykroczeń osób trzecich⁷⁹. Korupcję ocenia bardzo surowo, wskazując nawet, że jest ona „złem większym od grzechu”⁸⁰ i dodaje, że zło, jakim jest korupcja, bardziej niż wybaczone, musi być leczone⁸¹. Wskazuje na jej rozpowszechnienie w świecie, uważa, że stała się ona wręcz rodzajem określonej postawy, obyczajem, powszechną praktyką w transakcjach handlowych i finansowych, w zleceniach publicznych, we wszelkich negocjacjach z udziałem przedstawicieli państwa⁸². Pyta Papież: „Co może uczynić prawo karne w zakresie zwalczania korupcji?” I zauważa, że istnieje wiele międzynarodowych przepisów dotyczących zwalczania korupcji, stworzono także wiele definicji korupcji, jednak mają one na celu raczej ochronę interesów pracowników rynków ekonomicznych i finansowych niż obywateli, którzy w ostatecznym rozrachunku są zawsze ofiarami korupcji⁸³. Wadą regulacji dotyczących korupcji jest selektywność sankcji karnych – są one – jak obrazowo wskazuje Papież „niczym sieć, która łowi tylko drobne ryby, podczas gdy wielkie pozostają wolne w morzu”⁸⁴.

O korupcji, włączając w nią przestępstwa dokonywane przez mafię, mówił także np. w homilii wygłoszonej na Mszy św. na Placu Plebiscytu w Neapolu 21 III 2015 r. Apelował wówczas do neapolitańczyków: „niech korupcja i przestępczość nie oszpecają oblicza tego pięknego miasta”⁸⁵. Przemawiając do organizacji zaangażowanych w walkę z mafią, modlił się o siłę potrzebną do kontynuowania prowadzonych przez nich działań przeciwko korupcji⁸⁶.

⁷⁹ Papież Franciszek, *Przemówienie do delegacji AIDP, III*, s. 41.

⁸⁰ Zob. *Przemówienie do delegacji AIDP, IIIb*, s. 40.

⁸¹ Tamże.

⁸² Tamże, s. 41.

⁸³ Tamże.

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ Papież Franciszek, *Homilia z 21 III 2015 r., Neapol*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2015, nr 3–4, s. 19. Komentując tę homilię podkreśla się, że Papież potępił korupcję – zob. G.M. Vian, *Wiosna niesie nadzieję*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2015, nr 3–4, s. 20.

⁸⁶ Papież Franciszek, *Przemówienie do członków stowarzyszenia „Libera”*, 21 III 2014 r. „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 3–4, s. 34.

Innym problemem związanym z prawem karnym, który stał się przedmiotem wielokrotnych odniesień Ojca Św. jest kwestia zwalczania przestępczości narkotykowej. Problem ten podejmuje Papież w kontekście społecznym i kryminologicznym, wskazując przyczyny tego zjawiska. Papież wypowiadał się także na tematy związane z polityką zwalczania narkomanii przy użyciu prawa. Dostrzegając rozprzestrzenianie się narkomanii w „szokujących formach i rozmiarach” zwłaszcza wśród młodzieży, mówi wręcz o „pladze narkotyków”. Wskazuje, że jest ona „umacniana przez haniebnny handel, który przekracza granice krajów i kontynentów”⁸⁷. I to jest już problem, którym zajmuje się prawo karne, przewidując surowe karanie handlarzy narkotykami. Wyraził stanowcze „nie „ dla wszelkiego rodzaju narkotyków i, ostro skrytykował legalizację tzw. miękkich narkotyków⁸⁸. Uznał, że stosowanie narkotyków zastępczych jest zakamuflowaną formą kapitulacji wobec zjawiska narkomanii. Powiedział: „Narkotyków nie zwalcza się narkotykami”, wyjaśniając, że problemu nie rozwiązuje „myślenie, że można zmniejszyć szkody, zezwalając osobom zażywającym narkotyki na używanie środków psychofarmakologicznych”⁸⁹. Ten temat podjął wcześniej szpitalu leczącym narkomanów. Wskazał wówczas, że „Nie da się ograniczyć rozprzestrzeniania i oddziaływania uzależnienia chemicznego za pomocą liberalizacji narkotyków, o czym się obecnie dyskutuje w różnych częściach Ameryki Łacińskiej. Konieczne jest zajęcie się problemami, które leżą u podstaw ich używania, krzewiąc większą sprawiedliwość, wychowując młodych do wartości, które budują życie wspólne, towarzysząc tym, którzy przeżywają trudności i dając nadzieję na przyszłość”⁹⁰.

Inną, niezmiernie aktualną sferą wystąpień Papieża Franciszka, mającą ścisły związek z prawem karnym jest kwestia prześladowań religijnych, zwłaszcza dokonywanie zabójstw, a czasami wręcz zaplanowanej i systematycznej masakry chrześcijan. Mówił: „Nie możemy w tym miejscu nie wspomnieć o wielu

⁸⁷ Papież Franciszek, *Przemówienie do uczestników międzynarodowej konferencji poświęconej walce z narkotykami, 20.VI. 2014*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 7, s. 12.

⁸⁸ Stanowisko Papieża w tej kwestii jest szczególnie aktualne na tle ponawianych w Polsce propozycji legalizacji tego rodzaju narkotyków.

⁸⁹ Papież Franciszek, *Przemówienie do uczestników międzynarodowej konferencji poświęconej*, s. 12/13. W związku z licznymi wystąpieniami przeciwko przestępczości narkotykowej Amerykańska Agencja Antynarkotykowa „Drug Enforcement Administration, przyznała Papieżowi certyfikat „honorowego agenta specjalnego DEA” – zob. „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 7, s. 12.

⁹⁰ *Przemówienie papieża Franciszka podczas wizyty w Szpitalu św. Franciszka z Asyżu, w którym leczą się osoby uzależnione od narkotyków, 25 VII 2013 r.*, <http://papiez.wiara.pl/doc/1640518.Kosciol-towarzyszy-wam-z-miloscia> .

niesprawiedliwościach i prześladowaniach, jakie codziennie spotykają mniejszości religijne, zwłaszcza chrześcijańskie, w różnych częściach świata. Wspólnoty i osoby stają się przedmiotem barbarzyńskiej przemocy: są wypędzane ze swoich domów i ojczyzn, sprzedawane jako niewolnicy, zabijane, ścinane, krzyżowane i palone żywcem przy haniebnym i współwinnym milczeniu wielu⁹¹. Czyny, które wskazuje Papież są od dawna ścigane karnie i w zdecydowanej większości stanowią przestępstwa przeciwko ludzkości, rację ma więc Ojciec Święty wytykając brak reakcji społeczności międzynarodowej i niektórych państw na te zbrodnie. W tym kontekście Papież apeluje nie tylko o zaprzestanie prześladowań z powodu wiary, ale i o ochronę prawną wolności religii. „Systemy prawne, krajowe czy międzynarodowe winny (...) uznawać, gwarantować i chronić wolność religijną, która jest prawem wpisanym w naturę ludzką, w jej godność istoty wolnej, i jest także wskaźnikiem zdrowej demokracji oraz jednym z głównych źródeł praworządności państwa”⁹².

Wystąpienia Ojca Św. dotyczące prawa karnego zostały odebrane z dużym zainteresowaniem i to nie tylko dlatego, że tak wyraźnie Papież opowiedział się przeciwko karze śmierci i – co jest nowością – przeciwko karze dożywotniego pozbawienia wolności. Zawierają one szereg wskazań, które mogą znacznie poprawić wizerunek tego prawa, nadając mu wymiar prawa karnego bardziej ludzkiego, respektującego przyrodzoną godność człowieka i zmierzającego do oddania sprawiedliwości ofierze przestępstwa, a z drugiej strony do rehabilitacji sprawcy w ramach sprawiedliwości humanizującej.

Analizując poglądy Papieża Franciszka na prawo karne wskazuje się, że chociaż są one jasne i konieczne, to wiążą się z dużym ryzykiem niezrozumienia. Podkreśla się jednak uprzedzająco, że w żadnym z przemówień Papież nie twierdzi, że można prawo karne skonstruować i realizować bez oparcia go na sprawiedliwości i karze, czy, że należy je – co jest także trendem ostatnich lat – depenalizować⁹³. Zwraca się przy tym uwagę, że Papież, potępiając karę śmierci, karę dożywotniego więzienia, instrumentalizację więzienia, wyrażając zaniepokojenie nadużywaniem zamknięcia prewencyjnego i podnosząc inne wady sprawiedliwości karnej przemawiał nie w imieniu doktryny prawno karnej kryminologii czy socjologii, ale w imię Ewangelii i absolutnego respektu dla godności człowieka. Daje to zupełnie nową perspektywę prawu karnemu

⁹¹ *Przemówienie w Parlamencie Europejskim*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 12, s. 11.

⁹² *Przemówienie do uczestników kongresu poświęconego wolności religijnej i prawu międzynarodowemu, 20 IV 2014 r.*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 7, s. 14.

⁹³ Zob. F.D. Agostino, *Papa Francesco*.

i może uczynić go prawem rzeczywiście opartym na prymacie godności osoby ludzkiej.

Bibliografia

- „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 12.
- Adhortacja apostolska Evangelii gaudium*, 24 XI 2013 r., 75, <http://papiez.wiara.pl/doc/1819807.Evangelii-Gaudium/75>.
- Agostino F.D., *Papa Francesco sul diritto penale*, www.pensareildiritto.it.
- Allokucja wygłoszona przez Radio Watykańskie do narodów świata w Wigilię Bożego Narodzenia 1942 r. na temat podstawowych zasad ładu w państwach, Londyn 1943.
- Carolus A.D., *Il Papa: fare giustizia non e punire ma riabilitare*, Radio Vaticana, <http://www.news.va/it> [7.06.2014].
- Encyklika Laudati Si'*, 197, <http://papiez.wiara.pl/doc/2549331.LAUDATO-SI> [24.05.2015].
- Eusebi L., Da Radio Vaticana 2014-10-27, <http://www.news.va/it/news/la-vicenda-di-elia-traccia-degli-esercizi-spiritua>.
- Eusebi L., *Un'asimetria necessaria tra il delitto e la pena*, “Rivista Italiana di Diritto e Procedura Penale” 2015, nr 2.
- Evangelium Vitae*, 25 III 1995 r., Citta del Vaticano 1995.
- Francesco, Lettera Apostolica in forma di «Motu Proprio» sulla giurisdizione degli organi giudiziari dello Stato della Città del Vaticano in materia penale [11.02.2013].
- Franciszek, *Przemówienie do delegacji AIDP, II a*.
- Franciszek, *Przemówienie do delegacji AIDP, 23 X 2014 r., II b*.
- Grześkowiak A. (red.), *Zagadnienia prawa karnego na tle nauczania Jana Pawła II*, Lublin 2005.
- Grześkowiak A., *Cechy prawa karnego*, [w:] A. Grześkowiak (red.), *Prawo karne*, Warszawa 2012.
- Grześkowiak A., *Prawo karne a moralność*, [w:] A. Grześkowiak (red.), *Prawo karne*, Warszawa 2012.
- http://www.nessunotocchicaino.it/archivio_news/201504.php?iddocumento=19302977&mover=0.
- Jan Paweł II, *Evangelium Vitae*, 56.
- Jan Paweł II, *Przemówienie z 31 III 2000 r.*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2000, nr 6.

- Katechizm Kościoła Katolickiego* (n. 2267).
- Nessuno Tocchi Caino conferisce a Papa Francesco il Premio Abolizionista dell'Anno 2015.*
- Orędzie na Światowy Dzień Pokoju, 1 I 2014 r.*, <http://papiez.wiara.pl/doc/1811682>.
Braterstwo-podstawa-i-droga-do-pokoju/8.
- Papa Francesco, *Lettera di Papa Francesco ai partecipanti al XIX Congresso Internazionale dell'Associazione Internazionale de Diritto Penale e Del III Congresso Dell'Associazione LatinoAmericana di Diritto Penale e Criminologia, Vaticano, 30 maggio 2014*, „L'Osservatore Romano” 2014, ed. quotidiana, Anno CLIV, n. 129.
- Papież Franciszek, *Przemówienie do AIDP z 23 X 2014 r.*
- Papież Franciszek, *Homilia z 21 III 2015 r.*, *Neapol*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2015, nr 3–4.
- Papież Franciszek, *List do przewodniczącego Międzynarodowej Komisji Przeciwno Karze Śmierci, 20 III 2015 r.*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2015, nr 3–4.
- Papież Franciszek, *Przemówienie do członków stowarzyszenia „Libera”, 21 III 2014*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 3–4.
- Papież Franciszek, *Przemówienie do delegacji AIDP, I.*
- Papież Franciszek, *Przemówienie do delegacji AIDP, II b.*
- Papież Franciszek, *Przemówienie do delegacji AIDP, III a.*
- Papież Franciszek, *Przemówienie do uczestników międzynarodowej konferencji poświęconej walce z narkotykami, 20 VI 2014 r.*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 7.
- Papież Franciszek, *Przemówienie w Parlamencie Europejskim, 25 XI 2014 r.*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 12.
- Papież Franciszek, *Przemówienie z 10 IV 2014 r. do uczestników międzynarodowej konferencji na temat handlu ludźmi*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 5.
- Papież Franciszek, *Przemówienie z 23 X 2014 r. do delegacji Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 11.
- Papież Franciszek, *Wizyta w zakładzie karnym w Castrovillari 21 VI 2014 r.*, „L'Osservatore Romano” 2014, nr 7.
- Papież Franciszek, *Wizyta w zakładzie karnym w Iserni*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 7.
- Przemówienie do członków Stowarzyszenia Katolickich Prawników Włoskich z 5 XII 1954 i 5 II 1955 r.*, „Polonia Sacra” 1957, nr 4.

- Przemówienie do członków Stowarzyszenia Włoskich Prawników Katolickich z 26 V 1957 r.*, „AAS” 1957, vol. 4.
- Przemówienie do członków włoskiego Ruchu na rzecz Życia, 11 IV 2014 r.*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 5.
- Przemówienie do uczestników I Kongresu Narodowego Związku Włoskich Prawników Katolickich z 6 XI 1949 r.*, „Polonia Sacra” 1957, nr 2–3.
- Przemówienie do uczestników kongresu poświęconego wolności religijnej i prawu międzynarodowemu, 20 IV 2014 r.*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 7.
- Przemówienie do uczestników VI Międzynarodowego Kongresu Prawa Karnego ogłoszone 3 X 1953 r.*, „Polonia Sacra” 1956, nr 3–4.
- Przemówienie do Wspólnoty Idziego, 15 IV 2014 r.*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 7.
- Przemówienie papieża Franciszka podczas wizyty w Szpitalu św. Franciszka z Asyżu, w którym leczą się osoby uzależnione od narkotyków, 25 VII 2013 r.*, <http://papiez.wiara.pl/doc/1640518.Kosciol-towarzyszy-wam-z-miloscia>.
- Przemówienie w Parlamencie Europejskim*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 12.
- Przemówienie w Radzie Europy* 25 X 2014 r., „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 12.
- Scaramuzzi J., *Il Papa: L'ergastolo e una pena di morte nascosta*, „La Stampa”, Vatican Insider, 27 II 2015.
- Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r. poz. 396).
- Vian M.G., *Odrażające zjawisko niewolnictwa*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2014, nr 12.
- Vian M.G., *Wiosna niesie nadzieję*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2015, nr 3–4.
- Zbrodnia obrazu człowieczeństwa, 2 XII 2014 r.*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 2015, nr 1.
- Zgoliński I., *Kompensacja, sprawiedliwość naprawcza, mediacja – analiza kilku zagadnień newralgicznych*, [w:] I. Zgoliński (red.), *Odszkodowanie i zadośćuczynienie w polskim prawie karnym*, Bydgoszcz 2012.